

НЕРЕГУЛЬОВАНА ІНФЛЯЦІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті застосовано поєднання діалектичного методу з маржиналістською концепцією, введено та обґрунтовано економічні категорії „гранична інфляція” і „гранична рентабельність” в умовах трансформаційної економіки України. Запропоновано регулювати інфляцію в довгостроковому періоді через установлення граничної інфляції і граничної рентабельності.

In clause association of a dialectic method with a marginal concept is used, entered and proved economic categories " limiting inflation " and " limiting profitability " in conditions of transformational economy of Ukraine. It is offered to adjust inflation in the long-term period through an establishment of limiting inflation and limiting profitability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Розгляд проблеми інфляції як такої ми вже знаходимо в роботах меркантилістів. Упродовж кінця XVI ст. до середини XVIII ст. англійські меркантилісти не змогли виробити чітких принципів та спільних аналітичних знарядь щодо методів збагачення народів. Але незважаючи на нескоординовані інтелектуальні зусилля, безперервні суперечки, плутані і суперечливі міркування вони залишили нащадкам більш-менш оформлену доктрину під назвою меркантилізм.

Як з теоретичного, так і практичного погляду дослідження інфляції є актуальним тому, що проблеми інфляції охоплюють усю економічну систему і зачіпають інтереси значної кількості людей.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття.

Сьогодні проблеми інфляції досліджує багато економістів В. Андріанов, А. Гальчинський, В. Гейц, Є. Береславська, А. Даниленко, С. Кораблін, О. Мельник, М. Михайличенко, В. Найдюнов, Н. Нікітіна, А. Скрипник, О. Чернявський та інші. Понині серед економістів не має єдиного погляду на сутність та причини інфляції, хоча їх погляди мають єдине підґрунтя. Так, наприклад, К. Р. Макконелл, С. Л. Брю розглядають інфляцію як „повышение общего уровня цен” [1, с. 163]. Тоді як М. І. Туган-Барановський досліджує інфляцію, передусім, зі сторони грошового обігу, зокрема, паперово-грошового обігу [2, с. 408–417]. Адам Сміт, Давид Рікардо, Карл Маркс тлумачили сутність інфляції як порушення дій економічних законів [3, с. 104–153]. Людвіг Фон Мізес розглядав інфляцію як зі сторони грошового обігу, так і зі сторони товарного обігу [4, с. 392–405].

Однією з основних проблем аналізу інфляційних процесів в трансформаційній економіці України є проблема методології дослідження. У статті зроблено спробу діалектично поєднати методологію діалектичної єдності історичного і логічного з системним аналізом та маржиналістською концепцією, а також розмежувати золотометалевий, паперово-грошовий (готівковий та безготівковий) і кредитний обіг; проана-

лізувати інфляцію зі сторони мікроекономічного та макроекономічного аналізу; розглянути сутність інфляції зі сторони грошового обігу і зі сторони товарних цін як порушення закону попиту та пропозиції, закону вартості, закону грошового обігу, закону середньої норми прибутку, закону цін виробництва; увести та обґрунтувати категорію „гранична інфляція”; обґрунтувати необхідність регулювання інфляційних процесів на мікроекономічному рівні через встановлення граничної рентабельності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціль статті — це поставити та обґрунтувати методологію дослідження інфляційних процесів, сформулювати категорію граничної інфляції та граничної норми прибутку, норми рентабельності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш яскравими представниками меркантилізму вважаються Джон Гейлз, Вільям Пети, Томас Ман, Джон Лок, Джон Ло, Джекоб Вандерлінт, Девід Юм, Ричард Кантільон та інші.

Як відомо, основними рисами меркантилістської концепції є те, що сутність багатства меркантилісти представляли у вигляді золотих злитків, металічних грошей та скарбів, а звідси — це доктрина активного торгівельного балансу як основного джерела багатства країни. Вони турбувалися про регулювання зовнішньої торгівлі для приливу дорогоцінних металів, про перевищення експорту над імпортом, про заохочення експорту готових товарів, а з іншого боку виправдовували протекціоністське мито на імпортовані промислові товари (імпорт мав складатися із сировини і напівфабрикатів, які вироблено капіталомісткими методами), турбувалися про стимулювання приросту населення країни в умовах утримання низької заробітної плати.

Адам Сміт критикував меркантилістів за те, що вони ототожнювали багатство країни з грошима (золотими і срібними), гроші прирівнювали до капіталу і не розділяли гроші як гроші і гроші як капітал; активний торгівельний баланс прирівнювали до річного балансу доходів за мінусом доходів на споживання. Проте, як наголошує Адам Сміт, ми знаходимо у поглядах Томаса Мана і Джона Лока зауваження на те, що багатство країни складається не тільки із золота і срібла, а також з її земель, будинків, споживчих товарів. Суперечливість доктрини англійського меркантилізму підтверджується тим, що серед її дослідників немає єдиного погляду на основні проблеми.

Проте вже в 1630 р. Томас Ман звертає увагу на те, що прилив золотих і срібних монет в країну підвищує її внутрішні ціни, а „дорогий продаж і дешева купівля” в тенденції призводить до розбалансування торгівельного балансу. Кантелон і Джон Юм у XVIII ст. підтвердили цю аргументацію. Але незважаючи на всі протиріччя меркантилістських поглядів відбувається поступове формування елементів теорії саморегулювання механізму розподілу дорогоцінних металів і закону порівнювальних витрат.

У 1690 р. Джон Лок встановив, що ціни змінюються в певній пропорції до кількості грошей в обігу, тобто вартість грошей змінюється обернено пропорційно до їхньої кількості. Коли економічна система автоматично не прямує до стану повної зайнятості, відмічає Дж. М. Кейнс, тоді усі класичні доводи проти протекціоністської політики, які побудовано на перевагах міжнародного поділу праці, значною мірою втрачають свою силу. Елементами наукової істини в доктрині меркантилізму Дж. М. Кейнс вважав визначення зв'язку між кількістю грошей і низькими відсотковими ставками; визначення меркантилістами слабкості стимулів до інвестування. Коли не йдеться про прямі державні інвестиції або монетарну політику, пояснює Дж. М. Кейнс, найкраще, що можна зробити, це сприяти інфляції за допомогою активного торгівельного балансу. Перевищення експорту над імпортом буде сприяти підтриманню рівня цін, а прилив золота знижує відсоткову ставку. Шляхом збільшення пропозиції грошей можна стимулювати інвестиції та зайнятість. Крім того впродовж історії завжди спостерігалася постійна те-

нденція більшої схильності до заощадження, ніж до стимулювання інвестицій. Проте меркантилістами свідомо не ставиться проблема межі інфляції.

В епоху панування доктрини меркантилізму поступово народжується кількісна теорія грошей. Томас Ман відмічав, що велика кількість грошей в країні здорожує вітчизняні товари, які через те менше споживаються. Джон Лок більш чітко формулює цю ідею і доказує, що рівень цін завжди перебуває в певній пропорції до кількості грошей, яка охоплює швидкість їхнього обігу. Сучасне рівняння обміну, рівняння обміну І. Фішера виглядає так:

$$MV=PQ,$$

де M — кількість грошей;
 V — швидкість обороту грошової одиниці;
 P — середні ціни;
 Q — загальний обсяг проданих і куплених товарів.

Джон Лок показує, що абсолютні розміри запасу грошей не мають ніякого значення для багатства країни. Лише у порівнянні з іншими країнами вони набирають силу. Джон Юм цілком не розділяє погляди Джона Лока і акцентує увагу на причинному зв'язку між M і P . Він запропонував версію, за якою Q і P є нечутливими до грошових змін, тоді як M і P змінюються пропорційно. Ці грошові процеси він розглядає в динаміці [5, с. 9–21]. Розбіжність тлумачення кількісної теорії грошей і трудової теорії грошей відносно рівняння була розглянута в іншій статті автора [6, с. 156–161].

З XVIII ст. активний торгівельний баланс виправдовується на тій підставі, що ціни не обов'язково будуть зростати, коли для обслуговування більшого обсягу торгівлі використовується додаткова кількість золотих і срібних грошей. Яскравими представниками паперово-грошового меркантилізму були Джон Ло і Джекоб Вандерлінт. У роботах Джона Ло „Міркування про гроші і торгівлю” (1705 р.) і Джекоба Вандерлінта „Гроші відповідають усім речам” (1734 р.) доказується, що гроші стимулюють торгівлю. Додаткова кількість золотих чи паперових грошей, на їх думку, призведе до зайнятості бездіяльних людей. Джон Ло підкреслював необхідність поступового збільшення пропозиції грошей, щоб не порушити рівноважного рівня заробітної плати і рівноважних цін, які встановилися внаслідок існуючого механізму розподілу золота і срібла між країнами. Тим самим доктрина меркантилістів, і зокрема кількісна теорія грошей, передбачали позитивний вплив повзучої інфляції на економічне зростання. Співвідношення, в якому перебувають рівень інфляції й економічне зростання, автори не досліджували.

На відміну від попередників Ричард Кантільон у роботі „Нарис про природу торгівлі” (1755 р.) підкреслює той факт, що збільшення маси грошей (M) не тільки підвищує рівень цін (P), але і змінює їх структуру залежно від способу, яким готівку витрачають в господарстві. Диференційований вплив „вприскування” готівки залежно від природи „вприскування” згодом будуть називати „ефектом Кантільона”, який здобув подальшого розвитку в кейнсіанському аналізі „дифузії рівнів цін” у роботі „Трактат про гроші” (1930 р.) у тому сенсі, що кількісні зміни грошей впливають на всі ціни неоднаково і не в той самий час.

Ричард Кантільон критикував доктрину Джона Ло „гроші стимулюють торгівлю” та підкреслював, що збільшення золотих грошей може стимулювати торгівлю та виробництво тільки тоді, коли збільшення кількості дорогоцінних металів пов'язане з перевищенням експорту над імпортом, а не тоді, коли воно визвано зростанням видобутку золота в країні.

Розглядаючи два види інфляції: інфляцію попиту та інфляцію пропозиції, через призму системного аналізу слід відмітити, що зі сторони мікроекономічного аналізу на інфляцію впливають нецінові детермінанти. На інфляцію попиту впливають: кількість покупців, доход, споживацькі пріоритети, ціни на сполучені товари, споживчі очікування. На інфляцію пропозиції (інфляція, яка пов'язана з витратами на виробництво товарів та послуг) впливають такі нецінові детермінанти: ціни на ресурси, технології, податки та дотації, кількість продавців, очікування одержання високих прибутків.

Зі сторони макроекономічного аналізу на інфляцію з боку сукупного попиту впливають такі детермінанти: цінові — ефект процентної ставки, ефект багатства, ефект імпорتنних закупок; нецінові — зміни у споживацьких витратах (C), зміни в інвестиційних витратах (I_q), зміни в державних витратах (G), зміни у витратах на чистий обсяг експорту (X_n). Зі сторони сукупної пропозиції інфляція піддана таким неціновим детермінантам: зміни цін на ресурси для виготовлення товарів та послуг, зміни у продуктивності суспільного труда, зміни правових законів та норм [1, с. 40–45].

В умовах недосконалої конкуренції ці детермінанти трансформуються монополією великих корпорацій при формуванні витрат і монополістичного прибутку (формування цін виробництва), монополією профспілок при укладанні колективних угод, монополією держави на емісію паперових грошей.

Таким чином, інфляція породжується багатьма детермінантами. Разом із тим тут постає питання: чи можна вважати будь-яке підвищення цін інфляцією? Наприклад, якщо розглядати інфляцію зі сторони трудової теорії вартості, то ціни можуть підвищуватися у зв'язку зі зростанням суспільно необхідних витрат для виробництва товарів та послуг, а з іншого боку — на видобуток золота. Деякі економісти вважають, що таке підвищення не є інфляцією. Так, С. В. Мочерний наголошує, що „... не всяке підвищення цін є інфляційним. Якщо підвищення цін відбулося через подорожання сировини, електроенергії, покращення якості продукції, що призвело до збільшення витрат виробництва, то знецінення грошей є наслідком зростання цін” [7, с. 149]. Інші економісти, навпаки, всяке знецінення грошей вважають інфляцією. Коли розглядають інфляцію зі сторони знецінення грошей, з позиції кількісної теорії грошей, тоді будь-яке загальне підвищення цін призводить до інфляції. А чим обумовлено таке знецінення грошей — це зовсім інше питання. Питання про вплив знецінених грошей на торгівлю, виробництво, економічне зростання в цілому економісти досліджують вже не одне століття. Як зазначали меркантилісти, а потім Дж. М. Кейнс і М. Фрідмен, що незначне підвищення цін призводить до стимулювання економічного зростання, а надмірне — врешті-решт до краху грошової системи. У цій площині постає проблема встановлення та обґрунтування граничної інфляції. Гранична інфляція — це такий рівень інфляції, який сприяє економічному зростанню, забезпечує граничне економічне зростання. Меркантилісти вважали, що повзуча інфляція (до 5% на рік) стимулює торгівлю. Мілтон Фрідмен пропонує збільшення грошової маси відповідно до приросту ВВП, зростання грошової маси становить приблизно до 3% на рік.

В умовах трансформаційної економіки України, як свідчать розрахунки та фактичні показники динаміки ВВП, зростання грошової маси, депозитних вкладів населення та рівня інфляції в Україні 2000–2007 рр., гранична інфляція споживчих цін, цін виробників промислової продукції, цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами в тенденції становить 5,4% на рік (див. табл. 1) [8, с. 59–61; 9, с. 3–11; 10, с. 25].

Слідом за визначенням граничної інфляції постає проблема регулювання цін та грошового обігу, проблема підтримки граничної інфляції в довгостроковому періоді.

„Инфляция становится опасной, когда пересекает определенные границы”, — відмічає В. С. Найдьонов [10, с. 61]. Сьогодні вже існує система заходів із регулювання цін та грошової маси, вона охоплює юридичні та економічні важелі. На наш погляд найбільш ефективними засобами регулювання інфляції є проведення політики „дорогих і дешевих” грошей, оптимальної фіскально-бюджетної політики, регулювання заробітної плати, інтервенція товарів та встановлення граничної інфляції, граничної норми прибутку, граничної норми рентабельності. Гранична норма рентабельності (гранична рентабельність) — це така норма рентабельності, яка забезпечує граничне економічне зростання в межах від >0% до 1%. Виходячи із сучасної господарської практики можна констатувати, що для підприємств і фірм України гранична рентабельність становить 3–20%, залежно від сфери застосування капіталу.

Таблиця 1 [11, с. 25; 12, с. 58].

Динаміка ВВП, зростання грошової маси, депозитних вкладів населення та рівня інфляції в Україні у 2000–2007 роках

Показники	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	442741	537667	541700
Темпи зростання до попереднього року, %	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,6	107,9	107,5
Грошова маса (М3), млн. грн.	32252	45755	64870	95043	125801	194071	261063	396200
У відсотках до попереднього року	145	142	142	147	132	154	135	152
Темпи інфляції, %	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6
Рівень монетизації, %	18,5	22,1	28,5	35,5	36,4	43,8	48,3	46,5
Депозитні вклади населення, разом, млн. грн.	6780	11338	19302	32396	41611	73202	106715	164500
У відсотках до попереднього року	154	167	170	168	128	176	146	154

В умовах трансформаційної економіки, коли набувають сили відтворювальні процеси, становлення класичних товарно-капіталістичних форм, коли економіка України стає більш відкритою проблема оптимізації та регулювання інфляції постає з новою силою.

У ринковій економіці, де панує вільна конкуренція, регулювання цін відбувається через ринок, ціновий механізм, співвідношення попиту і пропозиції, коливання цін. У монополістичній ринковій економіці монополістичні ціни формуються монополістичними фірмами і корпораціями, профспілками в процесі дії монополістичної конкуренції. Якщо держава в умовах монополістичної конкуренції стоїть осторонь, не втручається в регулювання цін, тоді інфляція набирає обертів. Джон Кейнс обґрунтував об’єктивну необхідність втручання держави в господарську діяльність. Світова практика господарювання сьогодні не може існувати без державного регулювання цін та інфляції. Це найбільш рельєфно проявилось під час першої і другої світових війн. У США, Західній Європі та Японії успішно відбувалося державне регулювання цін у галузях „суспільного користування”: в електроенергетиці; на залізничному, авіаційному транспорті; у телеграфному зв’язку тощо. Але згодом у довгостроковому періоді всеохоплююче державне регулювання призводить до підвищення цін. Антиінфляційний

ефект державного втручання спостерігається тільки в короткостроковому періоді. Тривалі штучне стримування зростання цін призводить до зниження норми рентабельності та впливу капіталів, порушується загальна економічна рівновага, що у свою чергу викликає ще більше зростання цін. У світовій господарській практиці спостерігається хвилеподібне чергування посилення практики державного регулювання цін з його послабленням до мінімальних границь. Коли посилюється державне регулювання, тоді починають панувати кейнсіанська та неокейнсіанська концепції. А за умов лібералізації економіки набирає популярності монетаристська доктрина. Такі коливання відбуваються в такій послідовності: 5–10 років посилюється державне втручання, а потім 10–50 років відбувається лібералізація економіки.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, інфляція є найбільш поверхнева економічна форма трансформаційної економіки, в якій віддзеркалюється глибинні процеси економічного відтворення, а тому вона обумовлена дією цілої системи детермінантів. Нерегульована інфляція поступово призводить до розбалансування економіки та соціальної напруги в суспільстві. Регулювання господарської системи України через встановлення граничної інфляції та граничної рентабельності дозволить урядові економічними важелями проводити ефективну економічну політику. Звісно, такі методи регулювання господарської практики потребують більш детального дослідження і обґрунтування. В статті автор зробив спробу акцентувати увагу на постановці невирішених проблем інфляції.

Література

1. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т. / Пер. с англ. 11-го изд. Т. I. — М.: Республика, 1992. — 399 с.
2. М. И. Туган-Барановский. Основы политической экономии. — Спб., типография акц. общ. «Слово», 1909. — 760 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., т. 23. — 847 с.
4. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Пер. с 3-го испр. изд. А. В. Куряева. — М.: ОАО НПО Экономика, 2000. — 878 с.
5. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ., 4-е изд. — М.: «Дело Лтд», 1994. — 720 с.
6. Ластовенко М. Г. Проблеми виміру грошово-кредитного обігу в трансформаційний період // Вісник соціально-економічних досліджень / Одес. держ. екон. ун-т. — Одеса: ОДЕУ, 2005. — Вип. 19. — С. 156–161.
7. Мочерний С. В. Економічна теорія: Посібник. — К.: Видавничий центр Академія, 2002. — 656 с.
8. Зверяков М. І. Перспективи формування нової якості економічного зростання // Фінанси України. — 2007. — №9. — С. 50–66.
9. В. Андрианов. Инфляция и методы ее регулирования // Маркетинг. — 2006. — №4(89). — С. 3–18.
10. Найденов В. С., Еменковский А. Ю. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики. — Б. Ц.: ОАО Белоцерковская книжная ф-ка, 2003. — 352 с.
11. Статистичний щорічник України за 2006 рік. — Київ: видавництво Консультант, 2007. — 551 с.
12. Даниленко А. І. Проблеми фінансової політики України й розвитку фінансово-монетарних важелів її реалізації // Фінанси України. — 2007. — №9. — С. 51–58.